

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Jana Gliganičová

**Učebnice dějepisu pro gymnázia –
kvantitativní analýza**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Dr. Vojtěch Eliáš

Praha 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 28. 6. 2012

Jana Gliganičová

Bibliografická citace

Učebnice dějepisu pro gymnázia – kvantitativní analýza: bakalářská práce / Jana Gliganičová; vedoucí práce: Vojtěch Eliáš. -- Praha, 2012. -- 38 s.

Anotace

Bakalářská práce analyzuje ucelenou čtyřdílnou řadu učebnic „Dějepis pro gymnázia a střední školy“, zabývající se paralelním výkladem světových a českých dějin, vydáno Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze 2001 – 2002, autorem jejíž koncepce je Petr Čornej. Bakalářská práce vyhodnocuje, jaký podíl celkového obsahu učebnic se týká křesťanství. V jednotlivých čtyřech dílech je to postupně 5,25%, 35,80%, 3,83% a 2,21%. Dále nalézá ty pasáže textu, tvořící 0,12% celkového obsahu řady učebnic, které jsou vůči křesťanství negativní anebo pozitivní a detailně je rozebírá. Dochází k závěru, že kvantitativní zastoupení křesťanství je adekvátní, vzhledem k tomu, že řada učebnic pojednává především o politických dějinách. Negativní a pozitivní pasáže nejsou záměrem autorů, nýbrž výsledkem jejich chyb, neobratnosti a bezděčného převzetí historických vzorců z učebnic předchozího režimu.

Klíčová slova

učebnice, historie, křesťanství, kvantitativní, analýza, útok na křesťany, misinterpretace, historie světa, gymnázium, střední škola, chyba

Abstract

The bachelor thesis contains the analysis of four volumes of the textbook of world and Czech history for grammar school and high school students, written in Czech language: 'Dějepis pro gymnázia a střední školy', Praha 2001 – 2002, author of it's conception is Petr Čornej. The bachelor thesis evaluates the frequency of content related to Christianity to all of the content of the textbook. This frequency in four volumes is 5,25%, 35,80%, 3,83% and 2,21% respectively. The bachelor thesis also identifies all the negative or positive statements on Christianity. The result of the thesis is that the frequency of content related to Christianity is adequate, if we take into consideration that the textbook mainly deals with political history. The negative and positive statements are not an intention of the authors, but a result of mistakes, clumsiness and unintentional acceptance of historical patterns we could find in school textbooks in era of the former state regime.

Keywords

textbook, history, Christianity, quantitative, analysis, attack on Christians, misinterpretation, world history, grammar school, high school, mistake

Počet znaků (včetně mezer): 83 128

Poděkování

Děkuji Dr. Vojtěchu Eliášovi za odborné vedení a cenné připomínky při psaní práce a RNDr. Petru Brodskému za odborné historické konzultace.

Obsah

Úvod.....	6
1. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, promluvy papeže Benedikta XVI. a doporučení Rady Evropy.....	7
2. Učebnice obecně a představení analyzované řady učebnic dějepisu.....	11
2.1. Obecně o učebnici jako vzdělávacím médiu a o učebnici dějepisu. .11	
2.2. Představení analyzované řady učebnic.....	11
3. Analýza obecně a aplikovaná analytická metoda.....	14
3.1. Obecná analýza učebnic.....	14
3.2. Aplikovaná metoda kvantitativní analýzy z hlediska zastoupení křesťanské tematiky.....	14
4. Kvantitativní analýza jednotlivých dílů řady učebnic se zaměřením na křesťanskou tematiku.....	18
4.1. První díl: „Pravěk a starověk“.....	18
4.2. Druhý díl: „Středověk a raný novověk.....	21
4.3. Třetí díl: „Novověk“.....	26
4.4. Čtvrtý díl: „Nejnovější dějiny“.....	31
Závěr.....	35
Seznam použitých zkratk.....	37
Seznam literatury.....	38

Úvod

Cílem této práce je zhodnocení ucelené čtyřdílné řady učebnic „Dějepis pro gymnázia“ a střední školy vydané Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze v letech 2001 – 2002, autorem koncepce řady učebnic je Petr Čornej, z hlediska jejího přístupu ke křesťanské tematice.

V své práci se omezím výhradně na otázku, jak byla v jednotlivých dílech řady učebnic pro gymnázia zpracována tematika křesťanství a do jaké míry byla tato tematika zpracována kolektivy autorů v jednotlivých dílech nezaujatě, tedy vyložena ve vztahu ke křesťanství bez negativního či naopak bez pozitivního obsahu. Tuto problematiku budu posuzovat v jednotlivých dílech řady učebnic z hlediska kvantitativního, tedy do jaké míry byla v kontextu jednotlivých období a událostí křesťanskému náboženství a jeho různým aspektům věnována pozornost odpovídající jeho významu. A dále kvantitativně zhodnotím případný vůči křesťanství negativní či pozitivní obsah, který se případně vyskytuje v analyzované řadě učebnic.

Důvodem pro stanovení tohoto cíle a formulování této otázky je domněnka o platnosti následujícího předpokladu, jehož zkoumání ale není předmětem této práce – a sice, že způsob, jakým tato řada učebnic přistupuje ke křesťanství, ovlivňuje celou generaci studentů, a tím formuje její přístup ke křesťanství. To pak ovlivní pozici tohoto náboženství v celé české společnosti.

Důležitost řešeného problému tedy vychází z důležitosti tohoto předpokladu. Na tuto důležitost se můžeme podívat z několika hledisek.

Prvním hlediskem je důležitost dějepisu obecně. Výuka dějepisu patří mezi základní podmínky celkového poznání světa a lidské společnosti. Dějepis umožňuje studentům orientovat se ve spleti politických, ekonomických, kulturních a náboženských skutečností, se kterými se setkávají se svým životě. Správná výuka dějepisu by měla studentům klást na vědomí nutnost odlišovat historická fakta od mýtů či propagandy. Ve školní výuce patří mezi humanitní předměty, které umožňují studentům na střední škole vytvořit si hodnotovou škálu ve všech oblastech, které se týkají interakce jedince a společnosti. Správné řazení jevů a událostí do této hodnotové stupnice je nutnou podmínkou orientace v životě. Rovněž tak jeho výuka rozvíjí dovednost zařadit historická fakta a události do synchronních celků a tedy chápat vzájemnou propojenost a souvislost s hospodářstvím, politikou, kulturou a náboženstvím a tím vytváří možnost otevřeného mezikulturního dialogu. Lidé, kteří neznají svou minulost, mohou těžko pochopit, co formuje jejich přítomnost, a mají omezenou schopnost ovlivňovat svou budoucnost.

Druhým hlediskem je významnost adekvátního procentuálního zastoupení křesťanské tematiky v celkovém obsahu učebnice. Pokud by učebnice zamlčovala důležité historické události týkající se křesťanství, pak by si studenti mohli vytvořit neadekvátní představu o historické pozici tohoto náboženství a jeho přínosu pro naši současnou civilizaci.

Třetím hlediskem je důležitost pravdivého informování. Pokud by se v učebnici vyskytovaly nepravdivé výroky, které by křesťanství očerňovaly, anebo naopak líčily v nepřiměřeně pozitivním tónu, tak by to také mohlo mít vliv na studenty a ti by pak ve svém životě mohli zaujmout neadekvátní pozici vůči křesťanství.

Ve své práci použiji metodu kvantitativní analýzy. Obsah zkoumané řady učebnic rozčlením do kvantitativních znaků, a zjistím jaký podíl obsahu řady učebnic je věnován křesťanské problematice. Dále naleznou ten obsah, který je případně vůči křesťanství negativní či naopak pozitivní a kvantitativně vyjádřím jeho podíl.

1. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, promluvy papeže Benedikta XVI. a doporučení Rady Evropy

Máme-li posuzovat řadu učebnic z hlediska jejího přístupu ke křesťanství, musíme zjistit, jaké požadavky kladou na výuku dějepisu a také na výuku křesťanství v rámci výuky dějepisu autoritativní zdroje. Zdroje na které se obracím jsou Rámcový vzdělávací program k obsahu výuky dějepisu, promluvy papeže Benedikta XVI. a doporučení Rady Evropy.

Rok 2007 přinesl do českého školství zásadní změnu v podobě realizace Rámcového vzdělávacího programu na základních a středních školách, respektive školního vzdělávacího programu.

„V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (dále jen „školský zákon“), se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují školní vzdělávací programy (ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Školní vzdělávací program si vytváří každá škola podle zásad stanovených v příslušném RVP.“¹

Rámcové vzdělávací programy vycházejí z nové strategie vzdělávání a z koncepce celoživotního učení, zdůrazňují uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě. Formulují očekávanou úroveň vzdělávání a podporují pedagogickou autonomii škol.² Realizace RVP v praxi má přispět k vyšší úrovni vzdělávání a tím studentům umožnit lepší uplatnění na evropském trhu práce.³

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia je určen pro tvorbu školních vzdělávacích programů na čtyřletých a víceletých gymnáziích, stanovuje základní vzdělávací úroveň pro všechny absolventy gymnázií, vymezuje závazný vzdělávací obsah, podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího programu.

“RVP je určen pro tvorbu ŠVP na čtyřletých gymnáziích a vyšším stupni víceletých gymnázií, stanovuje základní vzdělávací úroveň pro všechny absolventy gymnázií, kterou musí škola respektovat ve svém školním vzdělávacím programu, specifikuje úroveň klíčových kompetencí, již by měli žáci na konci vzdělávání na gymnáziu dosáhnout a vymezuje závazný vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo. RVP zařazuje jako závaznou součást vzdělávání průřezová témata s výrazně formativními funkcemi, podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, včetně možnosti jeho vhodného propojování a předpokládá volbu různých vzdělávacích

¹JERÁBEK, Jaroslav a TUPÝ, Jan: *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007, s. 5.

²Srov. JERÁBEK, Jaroslav. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, s. 6.

³Srov. BENEŠ, Zdeněk, GRACOVÁ, Blažena, PRŮCHA, Jan a kol.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu-teorie a multikulturální aspekty edukačního média*, Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – divize nakladatelství Tauris, 2008, s. 24.

postupů, různých metod a forem výuky ve shodě s individuálními potřebami žáků. RVP umožňuje modifikaci vzdělávacího obsahu pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků mimořádně nadaných. RVP G je otevřený dokument, který bude v určitých časových etapách inovován podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se ŠVP i podle měnících se potřeb a zájmů žáků.⁴

RVP G specifikuje v kapitole 5.4.2. vzdělávací obsah studia dějepisu. Studium dějepisu dělí do osmi oddílů: 1. úvod do studia, 2. pravěk, 3. starověk, 4. středověk, 5. počátky novověku, 6. osvícenství, revoluce a idea svobody, modernizace společnosti, 7. moderní doba I – situace v letech 1914-1945, 8. moderní doba II – soudobé dějiny. RVP G formuluje poměrně přesné požadavky na výuku křesťanských témat.

V kapitole 3 „Starověk“ jsou to tyto očekávané výstupy: žák zdůvodní civilizační význam křesťanství jako základního fenoménu, z něhož vyrůstá evropská civilizace, žák objasní vazbu mezi křesťanstvím a židovstvím. V kapitole 4 „Středověk“ je očekávaným výstupem: žák objasní proces christianizace a její vliv na konstituování raně středověkých států v Evropě, žák vysvětlí podstatu vztahu mezi světskou a církevní mocí v západním a východním kulturním okruhu i projevy vlivu náboženství a církve ve středověké společnosti. Jako požadavek na učivo je v kapitole 4. uvedeno: křesťanství jako nové kulturní a společenské pojítko, vnitřní nejednota křesťanství, císařopapismus, křížové výpravy, kacířství, husitství. V kapitole 5 „Počátky novověku“ jsou očekávanými výstupy: žák popíše základní rysy reformace a protireformace, vysvětlí důsledky pro další evropský a světový vývoj. V požadavcích na učivo je v 5. kapitole uvedeno: barokní náboženství. V dalších kapitolách, které popisují pozdější historická období, žádné očekávané výstupy týkající se křesťanství nejsou, a nejsou ani požadavky na učivo na toto téma.⁵

Křesťanský aspekt posuzované řady učebnic je mimo jiné významný i tím, že křesťanské ideály a hodnoty sehrály mimořádnou úlohu jak v dějinách evropského kontinentu, tak i v současnosti probíhajícím procesu evropského sjednocování. K požadavku RVP G specifikovaném v kapitole 3 „Starověk“, kde má žák zdůvodnit civilizační význam křesťanství jako základního fenoménu, z něhož vyrůstá evropská civilizace, se nepřímou vyjádřil, a na úzkou spojitost mezi křesťanskými hodnotami a morálními hodnotami, na jejichž základě je organizována Evropská unie, poukázal i papež Benedikt XVI. Ve svém projevu, při přijetí vyslance EU ve Vatikánu dne 19. 10. 2009, mimo jiné pravil:

„Křesťanské hodnoty jsou gravitační silou, jež přitáhla k jádru zakladatelských zemí ostatní národy. Tyto hodnoty jsou plodem dlouhých a složitých dějin, v nichž, a to nikdo nemůže popřít, hrálo křesťanství hlavní roli. Stejná důstojnost všech lidských bytostí, náboženská svoboda jako základ všech ostatních občanských svobod, mír jako rozhodující prvek společného dobra a lidský rozvoj jako Boží povolání - to jsou ústřední prvky křesťanského zjevení, které stále utvářejí evropskou civilizaci.“⁶

Na důležitost poslání církve v různých historických epochách upozornil papež Benedikt XVI. v promluvě k zástupcům Papežského výboru pro historické vědy:

⁴JEŘÁBEK, Jaroslav. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, s. 6.

⁵Srov. JEŘÁBEK, Jaroslav. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, s. 43-46.

⁶Benedikt XVI. *EU je původně projektem křesťanské inspirace*. Radio Vaticana (19. 10. 2009). <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=11924>>

„Benedikt XVI. dnes na oficiální audienci přijal zástupce Papežského výboru pro historické vědy. Ve své promluvě Svatý Otec zdůraznil význam dějepisectví, a to především v současné době, která je ovlivněna pozitivistickým a materialistickým myšlením, a nezajímá se o předešlé události. Ve společnostech, které příliš podléhají kouzlu vědeckých objevů a technického pokroku, blednou vzpomínky na minulost, protože nejnovější lékařské a technické úspěchy vytvářejí klamný dojem ráje na zemi. Ve svém projevu Benedikt XVI. vyjádřil svá přesvědčení týkající se důležitosti historických věd, které zkoumají nejen historii lidské společnosti, ale také církve a jejího poslání v různých epochách. Svatý Otec potvrdil prozíravost svého předchůdce Lva XIII., který odporoval protikladům proti církevnímu dějepisectví, založením tzv. studijní komise, ze které vzešel současný Papežský výbor pro historické vědy. Podle Benedikta XVI. kulturní kontext zaznamenal velkou změnu, nejedná se podle něj už pouze o nepřátelský postoj historiografie ke křesťanství a církvi. V dnešní době se historiografie nachází ve vážnější krizi, musí bojovat sama o svou existenci v pozitivistické a materialistické společnosti. Tyto dvě ideologie způsobily nepřiměřené nadšení pro pokrok, který díky velkolepým objevům a technickým úspěchům, nehledě na katastrofické zkušenosti z minulého století, stanovil koncepci života v mnoha oblastech společnosti. Minulost se tedy zdá být pouze něco jako tmavé pozadí, na kterém přítomnost a budoucnost slibně září. Nezáměr o historii způsobuje nejen neznalost jednotlivých událostí, ale dokonce i celých epoch, takže i pro studijní plány historie začíná až od Francouzské revoluce. Celé toto historické zapomnění se projevuje stejně jako u člověka, který ztratí paměť: ztrátou identity. Tento fenomén se podobně ukazuje i na společnosti jako celku. Benedikt XVI. na závěr své promluvy sdělil, že je důležitý zájem o historickou a autentickou kulturu, která byla vždy posilována ze strany Církve.“⁷

V Doporučení Rady Evropy o výuce dějepisu v Evropě 21. století (přijaté Výborem ministrů dne 31. října 2001 na 771. zasedání zástupců ministrů) zaznívá i podpora evropské dimenze ve výuce dějepisu v Evropě. Ta se má mimo jiné zaměřit na zvyšování povědomí o společném dědictví Evropanů, dále má podnítit výuku věnovanou obdobím a vývojovým trendům, v nichž se evropská dimenze projevila nejzřetelněji, zejména historickým či kulturním událostem a tendencím, jež podporují vědomí evropanství, rozvíjení kritických schopností studentů, schopnosti samostatného myšlení, objektivnosti a odolnosti vůči manipulaci, vykořenění předsudků a myšlenkových stereotypů tím, že osnovy pro výuku dějepisu osvětlí a vyzdvihnou pozitivní vzájemné vlivy, jimiž na sebe působily různé země, náboženství a myšlenkové proudy během historického vývoje Evropy. Dále zdůrazňuje nutnost kritického studia zneužití historie, ať již takové jednání pramení z popření historických skutečností, jejich překrucování či opomíjení, nevědomosti nebo přizpůsobení ideologickým cílům. Studium sporných a ožehavých otázek, které vezme v úvahu různé skutečnosti, názorová stanoviska a úhly pohledu, bude založeno na hledání pravdy.⁸

⁷Benedikt XVI.. *Ztráta historické paměti způsobuje ztrátu identity*. Radio Vaticana (7. 3. 2008). <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=9184>>

⁸Srov. Rada Evropy, výbor ministrů. *Doporučení Rec (2001) 15 o výuce dějepisu v Evropě 21. století*. (31. 10. 2001). <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporučení-rady-evropy-o-vyuce-dejepisu-v-evrope-21-stoleti?highlightWords=doporu%C4%8Den%C3%AD+rady+evropy+v%C3%BDuce+d%C4%9Bjepisu>>

I na tomto místě a v tomto kontextu je vhodné připomenout slova papeže Benedikta XVI., která pronesl u příležitosti nadcházejícího svátku slovanských věrozvěstů svatého Cyrila a Metoděje v roce 2011:

„Evropským národům Cyril a Metoděj připomínají, že jejich jednota bude pevnější, bude-li stát na společných křesťanských kořenech," prohlásil papež, "křesťanská víra utvářela kulturu starého kontinentu a stala se nedílnou součástí jeho historie. Bylo by proto nepochopitelné, kdyby tu nebyl odkaz na události, které charakterizovaly období šíření křesťanství i dlouhá staletí, kdy hrálo křesťanství stále větší roli.“⁹

Shrnutím tří výše uvedených zdrojů, jimiž jsou Rámcový vzdělávací program, Doporučení Rady Evropy a promluvy papeže Benedikta XVI., vyplývá, že školní výklad dějin i s pasážemi, které se týkají křesťanství, nesmí být tendenční, překroucený či manipulativní, avšak měl by reflektovat důležitou roli křesťanství v celých evropských dějinách. Požadavkům obecně formulovaným v těchto dokumentech a promluvách by měl odpovídat i obsah zkoumané řady učebnic.

⁹ Srov. Benedikt XVI.. *Soudržnost Evropy posiluje díky křesťanství*. ČTK. (24. 05. 2011) <file:///tmp/Euroskop.cz%20-%20Evropa%20a%20sv%C3%ACt%20-%20Benedikt%20XVI.:%20Soudr%C2%9Enost%20Evropy%20posiluje%20d%C3%ADky%20k%C3%B8es%C2%9Danstv%C3%AD%20.html>>

2. Učebnice obecně a představení analyzované řady učebnic dějepisu

2.1. Obecně o učebnici jako vzdělávacím médiu a o učebnici dějepisu

Učebnice jako edukační médium má v pedagogické praxi první místo. Definice učebnice podle pedagogické teorie zní: „Druh knižní publikace uzpůsobený k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou.“¹⁰ Dějepisná učebnice je vymezena jako „specifický typ historické literatury, didakticko-historický text, který je primárně určen konkrétnímu adresátovi, jímž je žák a student všech druhů a typů škol, na nichž je dějepis vyučován, a k užití v pedagogické komunikaci.“¹¹

Učebnice dějepisu slouží předně jako informační zdroj, ale je zároveň součástí odborné historické literatury. Dějepis jakožto metodika je interpretací historických informací a reprezentuje postavení historického myšlení v dané společnosti. Historický text musí splňovat specifické požadavky psychologické. Předně musí zohledňovat psychologický vývoj jedince, jeho proměňující se rozumové a emoční schopnosti. Z tohoto hlediska hraje neméně důležitou roli historická narace, která ve své logicko-gramatické vrstvě podává čtenáři svou vizi historické skutečnosti a tuto vizi sděluje historik. On v další vrstvě, a to v persvazivní (tj. přesvědčovací) ovlivňuje čtenáře emocionálně – snaží se ho zaujmout stylistickou pestrostí a působí na něj podvědomě. Třetí vrstvou historické narace je teoreticko-ideologická, která v sobě zahrnuje obecné způsoby myšlení charakteristické pro danou kulturní epochu, a v neposlední řadě je to hodnotový systém samotného historika.¹²

Učebnice dějepisu má mnoho funkcí, podává informace, slouží k samostudiu, vychovává a rozvíjí čtenáře. Ve svém přesně vymezeném obsahu v daném předmětu, který prošel přepracováním odborných informací z historického vědního oboru, má tento obsah vést studenty k učební motivaci a potřebám poznání a tím přispět k vytváření harmonického rozvoje osobnosti studenta, například k formování etického a estetického vkusu.

Obsah učebnice dějepisu prezentuje hodnoty a postoje v daném historickém úseku společnosti a tím působí na osvojení či upevnění hodnotové orientace, na postoje a předsudky studentů.¹³ „Obsahy nových českých učebnic dějepisu (a zřejmě i učebnic jiných předmětů) jsou silně závislé na pojetí příslušného učiva, které do nich autoři a vydavatelé vkládají.“¹⁴ Z řečeného vyplývá, že učebnice nese zodpovědnost za to, jak se jim podaří zděděné negativní předsudky eliminovat nebo naopak udržet a přenášet na další generace.

2.2. Představení analyzované řady učebnic

V prvních letech nového století, přesněji řečeno od roku 2001, vycházela ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze ucelená řada nových učebnic dějepisu pro potřeby čtyřletých gymnázií a dalších středních škol. Autorem koncepce těchto učebnic a koordinátorem autorského kolektivu byl prof. PhDr. Petr Čornej, CSc. Celou řadu tvoří čtyři učebnice:

¹⁰BENEŠ Zdeněk. *Sondy a analýzy*, s. 9.

¹¹Tamtéž, s. 9.

¹²Tamtéž, s. 11-12.

¹³PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno, Paido, edice pedagogické literatury 1998, s. 13.

¹⁴Tamtéž, s. 89.

- Dějepis pro gymnázia a střední školy 1 PRAVĚK A STAROVĚK
Miroslav Popelka, Veronika Válková
- Dějepis pro gymnázia a střední školy 2 STŘEDOVĚK A RANÝ NOVOVĚK
Petr Čornej, Ivana Čornejová, František Parkan
- Dějepis pro gymnázia a střední školy 3 NOVOVĚK
Milan Hlavačka
- Dějepis pro gymnázia a střední školy 4 NEJNOVĚJŠÍ DĚJINY
Jan a Jan Kuklíkovi

Učebnice dějepisu, které vydalo SPN-pedagogické nakladatelství, je vypracována dle vzdělávacích standardů pro čtyřletá gymnázia. Své využití najde i na jiných typech SŠ, protože základní text je graficky odlišen od rozšířeného textu. Ucelená řada dějepisných učebnic pro gymnázia a další střední školy předkládá studentům nejnovější výsledky historického bádání. Jednotlivé díly vycházely v prvním vydání mezi léty 2001 a 2002. Autoři kladou důraz zejména na civilizační a kulturní vývoj lidstva, problematiku 19. a 20. století sledují ve dvou dílech a to ve 3. a 4. díle ucelené řady učebnic.

Autoři v úvodu k předkládané řadě učebnic zdůrazňují, že smyslem výuky dějepisu je především vytváření kulturního rozhledu a zázemí studentů, nejde o mechanické memorování dat.

Učebnice je vytištěna ve formátu A4. Každá strana je rozčleněna do dvou sloupců a to z důvodu bohaté mimotextové složky. Ikonografický materiál je převážně barevný, zastoupený reprodukcemi fotografií, uměleckých děl, kreseb, knižních ilustrací, plakátů, mapami.

Řady učebnic je členěna do šesti historických epoch. Každá epocha je pak rozdělena do tří vrstev a to na číslované kapitoly, číslované podkapitoly a výkladové statě uvedené nečíslovaným nadpisem.

Hlavní výkladový text obsahuje základní učivo. Je určen pro všechny studenty. Tento výklad sleduje paralelně obecné dějiny a dějiny národů. Rozšiřující text je graficky odlišen, tvoří pasáže, které obeznamují čtenáře s významnými historickými osobnostmi a konkrétními problémy doby, které jsou zde širěji objasněny. Rovněž texty pod obrazovým materiálem se v mnoha případech vážou k verbální části. Tuto vlastnost mají taktéž i ukázky z autentických pramenů. Na konci každé kapitoly je uvedena doporučená literatura pro rozšiřující studium. Na konci každé podkapitoly jsou k bližšímu vysvětlení definovány základní pojmy a důležitá data a k ověření učiva slouží otázky a úkoly.

Na tvorbě jednotlivých dílů řady učebnic se spolupracovali tito autoři v abecedním pořadí:

Prof. PhDr. Petr Čornej DrSc., nar. 1951, absolvoval historii a češtinu na Filozofické fakultě UK. Pracoval jako vědecký pracovník v Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze vykonával funkci vedoucího katedry historie. Ve svém průlomovém vědeckém díle se zaměřuje zejména na otázky spojené s husitstvím.

Doc. PhDr. Ivana Čornejová Csc., nar. 1950, působí na Ústavu dějin Univerzity Karlovy a v Archivu Univerzity Karlovy. Specializuje se na české a církevní dějiny 16.-18. století a dějiny českého školství.

Prof. PhDr. Milan Hlavačka CSc., nar. 1955, vystudoval historii a germanistiku na Filosofické fakultě UK. Je vědeckým pracovníkem a vedoucím Oddělení dějin 19. století v Historickém ústavu Akademie věd ČR.

Prof. PhDr. Jan Kuklík CSc., 1940 – 2009, vystudoval Filozofickou fakultu UK, specializoval se na československé dějiny 20. století.

Prof. Judr. Jan Kuklík Csc., nar. 1967, vyučuje na Právnické fakultě UK, specializuje se na právní dějiny Československa.

PaedDr. František Parkan, nar. 1944, vystudoval pedagogickou fakultu UK obor historie, český jazyk, vysokoškolský učitel FTVS-UK, specializuje se na didaktiku dějepisu, české a československé dějiny, dějiny vojenství .

Doc. PhDr. Miroslav Popelka CSc., nar. 1957, pracuje v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou Univerzity Karlovy. Specializuje se na pravěk.

Veronika Válková, nar. 1970, absolvovala historii a latinský jazyk na Filosofické fakultě UK. Vyučuje na gymnáziu. Píše vědeckofantastickou literaturu.

3. Analýza obecně a aplikovaná analytická metoda

3.1. Obecná analýza učebnic

Co se týče výuky dějepisu, je učebnice tohoto předmětu nejsledovanějším prvkem edukačního média. Podle kvality učebnic je často, a ne zcela oprávněně, posuzována celková úroveň výuky dějepisu na školách, a to i v mezinárodním srovnání. České učebnice jsou tedy posuzovány a hodnoceny i v okolních státech.¹⁵

Na učebnicích se provádí tyto typy analýzy¹⁶:

Z hlediska účelovosti, tedy proč je nutno učebnice zkoumat, se analýza dělí na:

- analýza za účelem vědecké explanace
- analýza za účelem praktických aplikací
- analýza za účelem normativním

Podle předmětu výzkumu, tedy co lze na předmětu zkoumat, se analýza dělí na:

- analýza vlastností (parametru, struktury, obsahu) učebnice
- analýza fungování učebnic (včetně postojů uživatelů učebnic)
- analýza vzdělávacích výsledků a efektů
- analýza politických a ekonomických aspektů učebnic

Podle metod výzkumu, tedy jak lze učebnice zkoumat, se metody dělí na: kvantitativní strukturální, kvalitativní (obsahová analýza), dotazovací (dotazníky a rozhovory), testovací, experimentální a komparativní.¹⁷

3.2. Aplikovaná metoda kvantitativní analýzy z hlediska zastoupení křesťanské tematiky

Ve své práci používám výše zmíněnou kvantitativní metodu, pro kterou je charakteristické, že „zjišťuje a porovnává výskyt a četnost nějakých měřitelných jednotek učebnice,“¹⁸ protože se jedná o metodu zaměřenou na „zjišťování a vyhodnocování kvantitativních vlastností učebnic, především jejich obsahu.“¹⁹ Vyhodnocuji jak verbální text, tak i ikonografický materiál. V rámci této kvantitativní analýzy si všímám nejen rozdělení textu a ikonografického materiálu na křesťanskou a nekřesťanskou část, ale i kvantitativně vyhodnocuji množství textu negativně orientovaného proti křesťanství a pozitivně orientovaného ke křesťanství.

Vymezení pojmu křesťanství

Významný teolog 2. Vatikánského koncilu v Teologickém slovníku pod heslem křesťanství uvádí mimo jiné toto:

„Křesťanství je svou skrytou, ve víře přijímanou podstatou i svou viditelnou podobou vztahem člověka k Bohu, založeným samým Bohem v Ježíši Kristu skrze jeho svobodné, milostiplné dějinné ustanovení a zjevení slova. Křesťanství pramení ze zprostředkovatelské existence a působení Ježíše Krista. Jelikož spočívá na konkrétní osobě Ježíše Krista, zahrnuje celého člověka v celé skutečnosti jeho světa a má za partnera nekonečného, nepochopitelného Boha,“

V encyklopedii *Křesťanství od A do Z* je křesťanství vymezeno takto:

¹⁵BENEŠ, Zdeněk. *Sondy a analýzy*, s. 19.

¹⁶Srov. PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, s. 40.

¹⁷Srov. PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, s. 10.

¹⁸PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, s. 47.

¹⁹PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, s. 47.

„Latinsky christianismus (odvozeno z řeckého christianismos). Křesťanství je termín užívaný pro označení křesťanské víry. Vztahuje se na všechny církve, komunity, denominace a také na ideály a pojmy, které vyvolal nebo vyslovil Ježíš Kristus a jejichž společným prvkem je vyznání víry v téhož Ježíše jako Syna Božího, vtěleného, zemřelého a zmrtvýchvstalého. Slovo „křesťané“ bylo poprvé užito v Antiochii k označení Kristových stoupenců (Sk 11,26), aby se odlišili od Židů. Výraz se vyskytuje také u Ignáce z Antiochie (zemřel 117). Existence křesťanství je složitá, mnohovýznamná skutečnost. K jejímu pochopení je třeba brát v úvahu její vznik (Ježíše Krista a apoštolskou dobu), dějiny křesťanství, které trvají již dvě tisíciletí, a to, jak křesťanství chápe sebe samu (čili svou víru a své poslání ve světě).“²⁰

Mnou analyzovaná učebnice pojem křesťanství nedefinuje, ale volně k tomuto pojmu v prvním díle na straně 115 při výkladu počátků křesťanství uvádí:

„Na začátku 30. let 1. století n.l. se v římské Judei rodilo nové náboženství, křesťanství. Jeho vznik je spojen s osobou Ježíše (latinsky Iesus, což je upravený tvar hebrejského jména Ješua). O jeho historické existenci, kterou prokazuje nejen Bible, nýbrž také několik římských autorů, dnes již nepanují pochybnosti.“

Za text, a ostatní položky vztahující se ke křesťanství, považuji v této práci ty, ve kterých se o křesťanství explicitně hovoří, případně ve kterých se hovoří o jevech s křesťanstvím významným způsobem spojených. Jinak bych také mohla říci, že text vztahující se ke křesťanství je takový, který může významným způsobem ovlivnit názor na křesťanství. Tedy například citace z Bible, popis reálií vyskytujících se v posvátných textech, vnitřní záležitosti křesťanských církví, vztahy těchto církví a jejich věřících z vnějším světem, vliv křesťanského náboženství na duchovní i fyzický život věřících, na jejich světové názory, na umění, vědu, morálku i kulturu v nejobecnějším slova smyslu.

Výčet sledovaných kvantitativních znaků

Celá řada učebnic je z hlediska analýzy rozčleněna do osmi kvantitativních znaků: nadpis číslovaný, nadpis nečíslovaný, text, obrázek, mapa, pojmy, důležitá data, otázky a úkoly. Přičemž veškeré informace uvedené v učebnici jsou do analýzy začleněny právě jednou. Tedy nic není vynecháno ani duplicitně hodnoceno. Do analýzy není začleněno „Slovo úvodem“ k jednotlivým dílům.

Text je verbální složka učebnice, tedy jak základní výkladový text, psaný základním fontem, tak rozšiřující text psaný zmenšeným fontem a zvýrazněný postranní barevnou čarou, a také pramenné ukázky psané kurzívou. Texty, které jsou součástí níže uvedených komponent tedy ikonografického materiálu, a proto popisky pod obrazovým materiálem nejsou součástí této položky.

Obrázek je buďto fotografie, tedy reprodukce něčeho, co reálně existuje, například předmětu (artefaktu, faksimile), objektu (budovy), osob či krajiny anebo nákres, což je autorský schématický záznam reálného či nereálného objektu vytvořený nebo převzatý historikem k ilustraci výkladu, například skica, kresby, schémata, půdorysné plány

²⁰PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1998 s. 107.

a podobně. Obrázky jsou v učebnici označeny zkratkou obr. a pořadovým číslem. Patří k nim i text, který je pod obrázkem uveden drobnou kurzívou fontu Arial.

Mapa je vizuální reprezentace zemského povrchu. Hodnocena je včetně textu, který je pod mapou uveden drobnou kurzívou fontu Arial.

Nadpis číslovaný je nadpis označený římskou nebo arabskou číslicí a je uvedený v obsahu knihy.

Nadpis nečíslovaný je nadpis neoznačený žádnou číslicí, a to buďto zvýrazněný barevným textem a uvedený v obsahu knihy, anebo černým písmem a neuvedeným v obsahu knihy, přičemž řádek nad nadpisem i řádek pod nadpisem jsou prázdné.

Pojmy jsou důležité termíny jejichž význam je ve v učebnici vysvětlen (definován), přičemž tato definice je vždy nadepsána "Pojmy:".

Důležitá data jsou letopočty významných událostí nebo historických mezníků, která jsou nadepsána "Důležitá data:".

Otázky a úkoly jsou otázky týkající se těch částí předchozího textu, které by čtenář měl být schopen samostatně zodpovědět. Jsou nadepsány "Otázky a úkoly:".

Metoda použité kvantitativní analýzy

Pro vyhotovení kvantitativní analýzy volím v práci vyjádření v procentech. Základem je míněný celkový počet jednotek sledovaného kvantitativního znaku v jednom dílu učebnice. Tedy například v prvním dílu je 179 obrázků, a to je považováno za základ. Osm obrázků má křesťanskou tematiku a tvoří tedy 4,47% z celkového počtu obrázků v prvním díle.

V případě textového materiálu jsem za měřitelnou jednotku učebnice stanovila jeden plný řádek textu učebnice. Jelikož jsou na každé stránce učebnice dva sloupce, tak má řádek šíři sloupce. Základní text je psán základní velikostí fontu a rozšířený text a pramenné ukázky jsou psány zmenšeným fontem. Základní text považuji za důležitější, ovšem na jeden řádek tohoto textu se vejde méně znaků nežli u textu rozšířeného a pramenných ukázek. Rozšířený text a pramenné ukázky považuji za méně důležité, ovšem na jeden řádek se vejde více znaků. Tyto dvě protichůdné charakteristiky se podle mého názoru vzájemně kompenzují a proto považuji jeden plný řádek jakéhokoli textu za vhodnou statistickou sčítací jednotku. Řádky jsou sčítány v rámci jedné strany učebnice. Pokud text nevyplňuje celý řádek, tak je přičítán k jinému neúplnému řádku. Počet plných řádků je na každé číslované straně aritmeticky zaokrouhlen s přesností na jeden řádek. Počet řádků je pak sečten v rámci jednotlivých dílů řady učebnic. Například celý první díl obsahuje 8613 plných řádků.

Statistickou sčítací jednotkou v všech ostatních kvantitativních znacích je pak jedna položka. Tedy například jeden nadpis, jedna fotografie včetně textu pod fotografií, nebo jeden jednotlivý pojem, jedno důležité datum a jedna otázka či úkol.

Řadu dějepisných učebnic hodnotím po jednotlivých čtyřech dílech a teprve následně jako celek, tedy jako řadu čtyř učebnic. Toto dělení jsem zvolila vzhledem k tomu, že jednotlivé díly řady učebnic mají vlastní autorské kolektivy a dále také proto, že se vztahují k různým obdobím, u nichž historická situace křesťanského náboženství byla značně odlišná.

Text s pozitivním vyzněním ke křesťanství je takový text, který obsahuje buď explicitně pozitivní či alespoň implicitně pozitivní hodnocení křesťanství anebo neproblematizuje pozitivní přístup ke křesťanství ze strany historických činitelů (osob,

organizací), který by si podle mého mínění kritickou reflexi zasloužil. Tedy jednoduše řečeno text, který přehnaně chválí křesťanství nebo okatě straní jeho příznivcům.

Text s negativním vyzněním ke křesťanství je takový text, který buď obsahuje explicitně negativní či alespoň implicitně negativní hodnocení křesťanství anebo neproblematizuje negativní přístup ke křesťanství ze strany historických činitelů (osob, organizací), který by si podle mého mínění kritickou reflexi zasloužil. Tedy jednoduše řečeno text, který přehnaně kritizuje křesťanství nebo okatě straní jeho odpůrcům.

Text s neutrálním vyzněním ke křesťanství je takový text, který nemá vlastnosti ani textu s negativním vyzněním ani textu s pozitivním vyzněním.

4. Kvantitativní analýza jednotlivých dílů řady učebnic dějepisu se zaměřením na křesťanskou tematiku

4.1. První díl: „Pravěk a starověk“

Obsah prvního dílu

První učebnice pod názvem Pravěk a starověk je věnována stručnému metodologickému úvodu do archeologie, vzniku a vývoji člověka, prehistorii od nejstaršího paleolitu až do doby římské ve střední Evropě, v celé této části věnované pravěku mají rozhodující poznávací metodu převážně metody archeologické. Na půdu historie v užším slova smyslu se dostáváme při výkladu věnovanému starověku, který sestává z šesti částí: 1. Starověký přední východ, 2. Egypt, 3. Starověké Řecko včetně minojské Kréty a mykénského období, 4. Starověký Řím, 5. Indie (včetně informace o arabské civilizaci), 6. Dějiny Číny od prvních státních útvarů až po období Chan.

Z hlediska našeho tématu, to jest z hlediska dějin křesťanství jsou důležité především římské dějiny a do jisté míry i dějiny Palestiny od doby, kdy se v ní usadily židovské kmeny, až do jejího začlenění do římské říše.

Analýza prvního dílu

Otázkou, která vyvstala při kvantitativní analýze prvního dílu učebnice je, zda-li jsou dějiny starověké Palestiny, tedy historického období před vznikem křesťanství součástí textů vztažených ke křesťanství. V učebnici se jedná o text na stranách 49-51 uvedený nečíslovaným nadpisem „Palestina“. Zabývá se popisem historie od Pelištejců, přes první tisíciletí př.n.l. až do třetího stolní n.l., reáliemi židovského náboženství a Starým zákonem. S přihlédnutím k tomu, že tento popis osvětluje obsah starozákonních biblických textů, které jsou nutné k pochopení křesťanského náboženství, a také vzhledem k tomu, že nebyť náboženského významu, tak by se dějiny této malé země zřejmě vůbec nedostaly do textu středoškolských učebnic světové historie, jsem tento text a k němu příslušející netextový obsah učebnice v plném rozsahu zařadila do obsahu, týkajícího se křesťanství.

Text s negativním vyzněním ke křesťanství se podle mého názoru vyskytuje na straně 118, kde se je pasáž, popisující Diokleciánovy reformy a jejich dopad na křesťany v římské říši:

„V zájmu státu přistoupil Dioklecián k pronásledování křesťanů. Během předchozích let plných válek a bídy počet stoupců křesťanství vzrostl. Křesťané neuznávali císaře jako boha, což byl přečin politický, a také se nepachtili za pozemskými statky, což vzhledem k jejich značnému počtu podrývalo Diokleciánovy reformy hospodářství. A tak Dioklecián vydal proti křesťanům postupně tři dekrety: první nařizoval zbouřit jejich modlitebny, druhý zničit jejich knihy a uvěznit kněze, třetí popravil každého, kdo nebude obětovat římským bohům.“

Tento text není explicitně negativní ani implicitně negativní vůči křesťanství. Vyznívá ovšem takovým způsobem, jako by pronásledování křesťanů bylo naprosto nezbytné v zájmu zachování římského státu, což je názor diskutabilní, protože další historický vývoj ukázal, že císař Konstantinus, navazující na Diokleciánovu politiku,

použil, a dočasně úspěšně, křesťanství jako ideologické pojítko říše. Navíc lze říci, že autor v tomto úryvku postrádá kritickou reflexi Diokleciánových náboženských opatření a jejich dopadu jak na římskou společnost, tak na situaci křesťanů, která by byla v rovnováze s předcházejícím i navazujícím kladným hodnocením císařovy osoby a jeho ostatních reforem.

Text s pozitivním vyzněním je na str. 111, kde se nachází věta popisující události v Římě za panování císaře Nerona podpořená citací z Tacita:

„Ačkoliv požár vznikl nejspíše nešťastnou náhodou, byli ze žhářství obviněni Židé a křesťané, kteří si vinu také odpykali.“

A dále níže v textu:

„Byli tedy nejdříve zatčeni ti, kteří se přiznávali ke křesťanství, potom na jejich udání obrovské množství a usvědčení ani ne tak ze zločinu žhářství, jako z nenávisti k lidskému pokolení. Jejich poprava byla spojena s potupou: byli oblečeni v kůže šelem, aby zahynuli roztrhání psi, nebo přibiti na kříž, kde po setmění hořeli místo nočního osvětlení. Nero propůjčil k té podívané svoje sady a slavil cirkusové hry, vmísil se mezi lid v oděvu vozataje nebo stoje na voze. Proto, ačkoliv šlo o zločince hodné trestů nejpříkladnějších, litovali jich, jako by hynuli nikoliv v zájmu státu, nýbrž pro ukrutnost jednotlivcovu. (Tacitus, Letopisy)“

Tyto dva úryvky neobsahují žádné přímé nebo nepřímé hodnocení křesťanství, přesto vyznívají vůči křesťanství spíše pozitivně. Obsahuje totiž historické informace, které jsou v souladu s velmi významnou křesťanskou tradicí, která nenachází oporu mimo křesťanské historické zdroje. Jelikož autoři tuto tradici předkládají jako historický fakt a nepolemizují s ní, je možno hodnotit pasáž jako pozitivní vůči křesťanství.

Text s neutrálním vyzněním ke křesťanství na při výkladu dějin za římského principátu na straně 113:

„...A když vojsko, které proniklo až na území Kvádů a bylo obklíčeno nepřáteli, pro nedostatek vody bylo ohroženo spíše žízní než nepřítelem, tehdy na vzývání jména Kristova, které náhle přede všemi provedli někteří vojíni, velice pevní ve víře, pustivše se do modliteb, vylila se taková síla deště, že Římany štědře a bez poškození osvěžila, kdežto barbary, vyděšení četnými zásahy, zvláště když mnozí hynuli, přinutila k útěku. (Orosius, presbyter, Dějiny proti pohanům)“

Úryvek je sice implicitně pozitivní ve vztahu ke křesťanství, neboť tlumočí křesťanskou tradici, obsahující legendu o zázračném zachránění římských legií ve válce proti Kvádům, ke kterému došlo zásluhou modlitby ke Kristovi. Nicméně autoři učebnice uvádějí také pohanskou versi, pocházející také od Casia Dia, která připisuje zásluhy za zmíněný zázrak jakémusi egyptskému knězi, který dokázal přivolat déšť pomocí svých bohů. Čtenář si tak může vybrat mezi různými interpretacemi anebo si může vytvořit svůj vlastní názor.

tabulka číslo 1: Kvantitativní analýza 1. dílu řady učebnic

kvantitativní znak	celkem ks	křesťanských ks	křesťanských %	negativních ks	negativních %	pozitivních ks	pozitivních %
obrázek	179	8	4,47	0	0	0	0
mapa	20	0	0	0	0	0	0
tabulka	8	0	0	0	0	0	0
pojem	78	7	8,97	0	0	0	0
datum	124	8	6,45	0	0	0	0
otázka	146	8	5,47	0	0	0	0
nadpis číslovaný	26	1	3,84	0	0	0	0
nadpis nečíslovaný	112	8	7,14	0	0	0	0
řádky textu	8613	452	5,25	11	0,13	13	0,15

Pojmy obsažené v tabulce jsou objasněny v kapitole 3.2.

Vyhodnocení prvního dílu

V prvním díle řady učebnic tvoří pasáže textu věnované křesťanství celkem 5,25% celkového textu, a tomu odpovídají i obdobné hodnoty procentuálního podílu dalších sledovaných kvantitativních znaků.

Nicméně lze říci, že v rámci pojetí naší učebnice tento podíl není neúměrně malý, protože toto pojetí preferuje především mocensky-politické dějiny a v těch se křesťanství v této době uplatňovalo jen v omezeném časovém a územním rozsahu. S křesťanstvím, eventuálně s jeho prehistorií souvisely především dějiny Palestiny a později ve vrcholné antice dějiny římské říše. V ostatních částech tehdejšího světa se v té době vliv křesťanství ještě neprojevoval.

V učebnici jsou podle mého názoru zpracovány dějiny starověké Palestiny v dostatečné míře, a tyto mají pro pochopení prehistorie křesťanství fundamentální význam. Dějiny Židů totiž úzce korespondují se Starým zákonem, který pokládají za integrální součást posvátných textů Bible prakticky všechny křesťanské církve. Seznámení se s reáliemi starověké Palestiny může žákům dodat předpoklady k pochopení charakteru prostředí, v němž křesťanské zvěstování poprvé působilo a v tomto směru je nezastupitelné pro autentičtější chápání tohoto náboženství.

Obdobně nelze říci, že by byl historický význam křesťanství podceněn ani při výkladu dějin římské říše. Autoři seznamují čtenáře s křesťanskou tradicí i se základy křesťanské víry. Informují o konfliktech a pronásledování, kterému byli křesťané v římské říši v různých obdobích vystaveni. V dostatečné míře také osvětlují další vývoj vztahů mezi křesťanským náboženstvím a římskou politickou elitou, postupně líčí všechny důležité peripetie proměn v jejich průběhu se křesťanství, které bylo v době Diokleciána pokládáno v podstatě za vážného vnitřního nepřítele říše, postupně změnilo

v náboženství nejdříve povolené, a tedy již nepronásledované, a během několika mála následujících desetiletí v náboženství vyznávané politickými elitami, dále v náboženství oficiálně státní a nakonec téměř v náboženství jedině přípustné (koncem 4. století). V učebnici je dostatečně pojednán i obsah Nového zákona a také následný vznik evangelií a to včetně zdůraznění významu osobnosti sv. Pavla z Tarsu. Život a skutky Ježíše Krista jsou popsány poměrně podrobně, důkladně a z křesťanského hlediska přijatelně. Humánní étos Ježíšova učení je zdůrazněn s tak autentickou upřímností, jako kdyby autor textu byl sám věřícím křesťanem, i když si zároveň zachovává jistý odstup, charakteristický pro světské pojetí dějin. Postava Ježíše Krista je popisována jako nezpochybnitelně historická. Autoři v tomto směru rozhodně nepodléhají některým občas se vyskytujícím skeptickým spekulacím.

Celkově jsem zaznamenala pouze dvě hodnotově zabarvené pasáže, z nichž jednu lze označit za negativní vůči křesťanství, zatímco druhá je ve vztahu ke křesťanství spíše pozitivní. Nicméně lze říci, že přístup autorů ke křesťanské tematice je vcelku objektivní. Autoři se nesnaží ovlivnit čtenářovy sympatie ani v pozitivním ani v negativním slova smyslu.

4.2. Druhý díl: „Středověk a raný novověk“

Obsah druhého dílu

Druhá část řady učebnic pod názvem středověk a raný novověk začíná obdobím po stěhování národů včetně vyličení úlohy římské církve v západní Evropě na počátku středověku, dále se zaměřuje na nejdůležitější tehdy existující státní útvary, to jest na Franskou říši, a na Východořímskou čili Byzantskou říši, a pokračuje informací o starých Slovanech, včetně zmínky o Sámově a Velkomoravské říši. První část učebnice věnovaná ranému středověku pak ještě pokračuje vyličením útoků Arabů a Vikingů na křesťanskou Evropu, vzniku států východních a jižních Slovanů, počátků politických dějin Anglie, Francie a Svaté říše římské, českého, polského a uherského státu a odstavcem věnovanému vzdělanosti a umění v raně středověké Evropě. Druhá část tohoto dílu se zabývá převážně evropskými dějinami vrcholného středověku. Evropské omezení je částečně překonáno pouze v odstavcích věnovaných křížovým výpravám a mongolským výbojům. Třetí část nazvaná „Pozdní středověk“ popisuje evropské a hlavně české dějiny 14. a 15. století. Čtvrtá část nazvaná „Počátky novověku“ se soustředí na období renesance a zámořských objevů. Část pátá začíná reformací a končí třicetiletou válkou, a v souladu s tím se věnuje období 16. a 17. století včetně důsledků třicetileté války pro české země. Šestá část se zabývá utvářením novodobé společnosti, tedy začíná anglickou revolucí a pokračuje poměrně podrobným vyličením evropských dějin 17. a 18. století. Její poslední odstavec je pak věnován baroknímu umění v Evropě.

Analýza druhého dílu

Při kvantitativní analýze vyvstala otázka, zdali ty části učebnice, které popisují křížové výpravy do Svaté země na stranách 52-55, mám považovat za líčení běžných válek a tedy světskou politiku, anebo zda-li se jedná o text vztahovaný ke křesťanství. Vzhledem k tomu, že ideologická tedy křesťanská motivace byla pro realizaci těchto

válek rozhodující a také vzhledem k tomu, že jejich líčení je prostoupeno křesťanskými motivy zařadila jsem veškerý jejich obsah k obsahu vztaženému ke křesťanství.

Další otázkou je, kam zařadit četné ukázky křesťanského umění v Evropě, tedy vyobrazení svatých, madon, katedrál, kostelů, klášterů. Vzhledem k tomu, že výroba těchto artefaktů a výstavba této architektury byly placeny z církevních zdrojů za účelem propagace víry a posílení vlivu církve, zařadila jsem všechny do obsahu vztahujícího se ke křesťanství. Tedy například na straně 92 je obrázek 122. Jedná se o fotografii chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře. Tento obrázek jsem přiřadila ke křesťanskému obsahu.

Na druhou stranu, ten ikonografický materiál, který zobrazuje světské osoby mající při sobě nějaké křesťanské symboly, jako například kříž či korunovační klenoty, jsem do tohoto ke křesťanství vztaženého obsahu nezařadila. Například na straně 93 je obrázek 125. Jedná se o fotografii olejomalby zobrazující Zikmunda Lucemburského. Na hlavě má kožešinovou čepici zdobenou zlatým křížem s perlami.

Text vztahující se pozitivně ke křesťanství jsem našla ve výkladu problematiky raného středověku na stranách 10-11:

„V drsných dobách raného středověku nepřitahovala pozornost lidí ani tak postava Krista, hlásajícího lásku, nenásilí, porozumění bližnímu a rovnost všech lidí před božím zákonem. Více je vzrušoval Kristův protivník – ďábel. Ďábel byl ztělesněním všeho zla, které kolem sebe lidé viděli a s nímž se museli potýkat. Často si také počínali krutě jako on, mnohdy ovšem z nutnosti, poněvadž jinak by v drsných podmínkách nepřežili. Zachované prameny prozrazují, že většina lidí měla o křesťanské víře velmi povrchní představy. O hlubší a promyšlené zbožnosti se nedá mluvit, šlo spíše o směs základních křesťanských zásad s převažující pohanskou pověřeností.“

Uvedenou pasáž pokládám za pozitivní ve vztahu ke křesťanství, neboť z ní vyplývá implicitní tvrzení, že prohloubení křesťanské víry a potlačení pohanské pověřenosti má zušlechťující vliv na morálku toho obyvatelstva, které bylo obráceno ke křesťanství.

Text na straně 11, ve výkladu věnovanému křesťanství a římské církvi na počátku středověku, jsem vyhodnotila jako negativní ke křesťanství:

„Avšak později nás zastihla zpráva, které nemůžeme vzpomenout bez pocitu hanby, a totiž že Vaše bratrství přednáší lidem gramatiku. Velmi bolestně se nás to dotklo a velmi jsme tím byli pobouřeni ... protože v jedněch ústech nelze sladit víru v Krista a Jupitera ... Vysvětlí-li se zcela přesvědčivým způsobem, že to, co nám bylo řečeno, je lži, a bude-li jisté, že se nezabýváš bláznovstvími pohanské nauky, našemu Bohu dík... (Z listu papeže Řehoře I. biskupu Desiderovi, kolem roku 600)“

Tuto stať pokládám ve vztahu ke křesťanství za mírně negativní, protože akcentuje konkrétní případ, v němž významný církevní činitel dává do protikladu chválu Krista a zachovávání odkazu antiky, v tomto případě gramatiky, který v daném případě dle mého mínění není s křesťanskou naukou nijak v rozporu. Vzhledem k tomu, že církev hrála při zachovávání antického kulturního dědictví často pozitivní úlohu²¹, vrhá akcentování tohoto citátu na křesťanskou církev spíše negativní světlo.

²¹Srov. WOODS, Thomase E. Jr. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*.

Ke křesťanství negativní je i otázka, která následuje po výkladu týkajícího se vzniku státních útvarů u východních a jižních Slovanů, na straně 25: „Otázka 4.: Víte, který český spisovatel 19. století satiricky ztvárnil křesť knížete Vladimíra?“

Tato otázka na první pohled neprozrazuje negativní zaměření vůči křesťanství či katolické církvi. Vztahuje se k jednomu z nejznámějších veršovaných spisů Karla Havlíčka Borovského, který patří k nejznámějším autorům českého národního obrození. Otázka tedy účelným způsobem propojuje výuku dějepisu s výukou české literatury. Na druhé straně Křesť svatého Vladimíra²² byl napsán v posledním údobí autorova života, v době kdy umíral na tuberkulózu, a kdy po jeho pobytu v Brixenu byly názory Karla Havlíčka velmi radikalizovány, a to jak ve vztahu k tehdejší rakouské monarchii a jejímu absolutistickému režimu, tak i ke katolické církvi, která i v 19. století tvořila důležitou oporu habsburské monarchie. Sám Karel Havlíček se v průběhu svého života vyvíjel směrem k ateismu, a tento jeho postoj se v díle projevil značnou dávkou nepřátelské agresivity nejen vůči katolické církvi, ale i vůči náboženství vůbec. Faktickou propagací tohoto díla v učebnici dějepisu je tedy možno považovat z církevního i křesťanského hlediska za negativní.

Text s negativním vyzněním vůči křesťanství se nalézá ve výkladu o počátcích opravného hnutí v českých zemích na str. 81:

„Hus pozvání přijal v domnění, že církevní představitele buď přesvědčí o správnosti svého pojetí církevní reformy, nebo bude prohlášen za kacíře. Písemné bezpečnostní záruky na cestu do Kostnice a zpět mu poskytl přímo král Zikmund... ..poněvadž šlo o církevní proces, Zikmund do jeho průběhu nemohl zasahovat... ..Dne 6. července 1415 byl Jan Hus upálen a jeho popel vhozen do Rýna.“

Z textu v učebnici, který je zde uveden, zcela zřejmě vyplývá, že odpovědnost za Husovo upálení nesou pouze církevní instituce, konkrétně kostnický koncil. Král Zikmund je zcela zbaven viny z odpovědnosti za Husovu smrt sdělením, že nemohl zasahovat do církevního procesu. To, že nemohl zasahovat, samozřejmě může být pravda. Zikmund se ovšem Husovi zaručil, že mu zajistí bezpečný příchod a odchod. Nemusel tedy zasahovat do průběhu procesu, až do chvíle, kdy se chtěl Hus procesu zúčastnit. Ovšem chtěl-li Hus z Kostnice odejít, ať již v průběhu procesu, nebo po jeho skončení, měl mu Zikmund bezpečný odchod zajistit, bez ohledu na politické či jiné následky takového činu. Pokud král takovéto následky podstupovat nechtěl, nemusel Husovi žádné záruky poskytovat. Lze tedy říci, že významnou část zodpovědnosti za tragický výsledek Husovi cesty do Kostnice nese osobně římský král Zikmund Lucemburský, který Husa vylákal na jeho poslední cestu za pomoci lživých slibů. Domnívám se, že stejný názor většinově zastávali i Husovi současníci z řad všech českých stavů. Text tedy hodnotím jako negativní speciálně vůči katolické církvi a potažmo vůči křesťanství.

Za text negativní vůči křesťanství považuji i pasáž z výkladu o humanismu a renesanci na straně 98:

„Slovo humanismus má však ještě jiný význam. Zahrnuje též názor, že hlavní pozornost mají učenci věnovat člověku. ... Člověk, skrytý po celý středověk

²² Srov. HAVLÍČEK, Borovský, Karel. *Křesť svatého Vladimíra*. Praha: Odeon, 1985.

v bezejmenném davu, začal být oceňován i jako jednotlivec, jehož práce je užitečná po celou společnost.“

V textu věnovaném renesanci a humanismu, z něhož jsou vybrány tyto úryvky popisují autoři inovace, které představoval nástup těchto směrů, který obvykle ztotožňujeme s nástupem novověku. Text působí velmi objektivně, při podrobnější četbě si ale můžeme všimnout jistého protikladu, který autoři vidí mezi středověkým akcentováním věcí Božských a potlačováním obrazu člověka jakožto svébytné osoby a nastupující renesancí a humanismem, který pro tuto lidskou individualitu teprve vybojovává životní prostor. Domnívám se, že takovýto protiklad je do jisté míry umělý, že i středověký možná intenzivněji náboženský člověk měl dostatečné příležitosti uplatňování své individuality při službě nejenom Bohu ale i ostatním lidem, jejichž štěstí se službou Bohu úzce souviselo. Středověký člověk měl možná menší možnost uplatňovat svou individualitu, případně i získat obdiv svých bližních prostřednictvím uměleckých aktivit, které byly opravdu více anonymní, mohl ale získat nejen zásluhy o svůj věčný život, případně i o věčný život svých bližních a dokonce i světskou slávu při službě Bohu na poli duchovno-etickém i více světském při obhajobě své církve. Uvedená stat' tedy, ovšem velmi jemně a implicitně přesvědčuje čtenáře, že jistý odklon od věcí duchovních k věcem světským, který nastal s nástupem renesance, představuje samozřejmý pokrok ve srovnání s více náboženským středověkem. Z tohoto důvodu se domnívám, že tyto pasáže věnované renesanci jsou ve svém postoji ke křesťanství v podstatě negativní, ovšem velmi mírně.

Ke křesťanství negativní text se nalézá i v části týkající se renesance a humanismu na straně 104:

„Humanismus a renesance sice nezačaly jako proticírkevní hnutí, ale svým počínáním podlomily středověké chápání světa, změnily pohled na člověka, omezily vliv církve, a přispěly ke zrodu novověké vědy. To vše trvalo ovšem velmi dlouho a ani 16. století neznamenal konec tohoto vývoje.“

Podobně jako v předcházejícím případě i tento úryvek nám může připadat na první pohled bezpříznakový, pokud ovšem pokládáme za samozřejmé, že rozvoj vědy je nutně spojen s omezením vlivu církve. Právě tento názor nám uvedený úryvek nenásilně podsouvá, takže ho také můžeme označit z hlediska křesťanství za negativní.

Tabulka číslo 2: Kvantitativní analýza 2. dílu řady učebnic

kvantitativní znak	celkem ks	křesťanských ks	křesťanských %	negativních ks	negativních %	pozitivních ks	pozitivních %
obrázek	201	81	39,80	0	0	0	0
mapa	21	4	19,05	0	0	0	0
tabulka	3	2	66,67	0	0	0	0
pojem	100	37	37,00	0	0	0	0
datum	188	59	31,38	0	0	0	0
otázka	313	105	33,54	1	0,32	0	0
nadpis číslovaný	44	5	11,36	0	0	0	0
nadpis nečíslovaný	144	16	11,11	0	0	0	0
řádky textu	8278	2964	35,80	25	0,30	13	0,16

Pojmy obsažené v tabulce jsou objasněny v kapitole 3.2.

Vyhodnocení druhého dílu

Jak ukazuje moje kvantitativní analýza, v druhém díle mnou analyzované řady učebnic se texty zabývající křesťanstvím, vyskytují poměrně velmi často. Tedy 35.80% celkového textu je spojeno s křesťanstvím a tomu odpovídají i obdobné hodnoty procentuálního podílu dalších sledovaných kvantitativních znaků. Tento významný podíl na křesťanství zaměřených textů je vcelku pochopitelný, protože druhý díl učebnice je zaměřen převážně na evropský středověk a raný novověk, což jsou období, kdy křesťanské církve hrály mimo jiné i přední úlohu v evropské politické historii, na kterou je učebnice především zaměřena. Při zkoumání hodnotové orientace druhého dílu jsem zaznamenala celkem 6 případů, kdy mi text nepřipadal hodnotově neutrální, přičemž v pěti případech byla tato orientace vůči křesťanskému náboženství zřejmě spíše záporná. Navzdory tomu se mi nezdá odůvodněnou domněnka, že by autoři zaujímalí ke křesťanství vědomě negativní postoj. Zaznamenané případy spíše svědčí o tom, že některá schémata, vycházející z marxistických dogmat a chápající náboženství jako fenomén brzdící lidský pokrok se v povědomí našich historiků zafixovala do té míry, že je používají téměř mimovolně.

V učebnici jsou jednotlivé etapy působení křesťanských církví popsány do značné míry komplexně a žádný aspekt není vysloveně pominut. Nejprve je vylíčen v dostatečné míře rozvoj křesťanství v pozdní říši římské a jeho situace poté, co západní polovina říše padla pod úder barbarů. Studenti si mohou udělat dostatečně přesvědčivý obraz o úloze křesťanství při zprostředkování antické civilizace nově vznikajícím germánským státům, na území bývalé západořímské říše. O jak důležitou roli církve jde, vyplývá i z tvrzení Thomase E. Woodse Jr., který ve své knize rozebírá šíření

vzdělanosti právě lidmi, kteří se zasvětili Bohu.²³ Studující se seznámí také s postupným šířením evangelia do zemí střední, severní i východní Evropy a s úlohou, jakou hrály církve ve státech raného středověku. V této době byla především katolická církev do značné míry podřízena místním politickým elitám a to nejenom v Byzanci, kde převládala zásada tzv. císařopapismu, to znamená, že císař byl považován za hlavu nejenom světské moci, ale i církve, ale i na západě, ve Francké říši, kde světské vrchnosti dosazovaly místní církevní hodnostáře, a tento zvyk se poté, co se Karel Veliký stal římským císařem zdomácněl i ve vztahu mezi císařskou a papežskou mocí. V učebnici nicméně není příliš zdůrazněna okolnost, že pro západoevropský středověk tak typické dvojvládí církevní a světské moci v raném středověku v skutečnosti neexistovalo, počátek tohoto dvojvládí nastal teprve s takzvaným bojem o investituru, který dramatickým způsobem změnil charakter západoevropských společností.

Rozsáhlá část učebnice je věnována českým dějinám a to včetně období vlády Lucemburků a epochy husitských válek, které jsou až na některé drobnosti, o nichž jsem se zmínila výše, vylíčeny vcelku objektivně bez skandalizování jedné ze dvou stran, tedy buďto pod jednou nebo pod obojí způsobou, jak bylo obvyklé ve všech režimech před rokem 1989.

Výklad historie ve druhém dílu pak pokračuje obdobím renesance a zámořských objevů a téměř současně i výkladem protestantské reformace a souběžně probíhajících reforem v katolické církvi.

Za povšimnutí stojí i to, že období reformace je popsáno se značným nadhledem, což se projevuje i v takových maličkostech, jako v souvislosti s proměnami katolické církve v 16. století (viz např. Tridentický koncil), kdy není používán protestantský termín protireformace, ale neutrální označení katolická reformace či reforma.

V 16. a 17. století mělo soupeření křesťanských církví v Evropě prvořadý mocensko-politický význam a tato skutečnost se odráží i v míře, která je nábožensky motivovaným konfliktům a událostem v učebnici věnována. To se týká jak středoevropské třicetileté války, tak náboženských válek ve Francii, historii Anglie a podobně.

I v poslední kapitole, věnované utváření novodobé společnosti, jsou zobrazeny události, v nichž hraje náboženství a jeho společensko-politické aspekty významnou roli. Ačkoli je učebnice zaměřena do značné míry na politické dějiny, je v ní nezanedbatelné místo věnováno i dějinám kultury včetně dějin umění, které nejsou pochopitelné bez znalosti morálních a kulturních vlivů křesťanských církví, což učebnice reflektuje rozsáhlým a bohatým obrazovým materiálem dokumentujícím křesťanské umění v Evropě.

Celkově lze říci, že fundamentální význam, jaký mělo křesťanství, včetně jeho organizačních forem, tedy např. křesťanských církví, v politické, hospodářské i kulturní historii především Evropy daného období, je v druhém díle vyjádřeno z kvantitativního hlediska zcela dostatečně. Zvláště srovnáme-li to s neutěšeným stavem, který panoval v českých učebnicích historie v druhé polovině dvacátého století.

4.3. Třetí díl: „Novověk“

Obsah třetího dílu

²³WOODS, Thomas E. Jr.. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Rec Claritatis, 2008. s. 23

Třetí část řady učebnic pro čtyřletá gymnázia začíná oddílem nazvaným „Osvícenství a osvícenský absolutismus“. Úvodní část je věnovaná obecnému pojednání o osvícenství, absolutismu a jejich základním doprovodným jevům, tedy především přírodovědným objevům, dále dopadem osvícenství na společnost, hnutím encyklopedistů, politickému absolutismu, osvícenskému absolutismu v 17. a 18. století, dozívání baroka v návaznosti na rokoko a klasicismus a také vznikem národních kultur. Druhá část této učebnice se zabývá Velkou Británií a Spojenými státy v 17. a 18. století, počátky britského impéria a vznikem Spojených států. Třetí část se věnuje mocenskému vzestupu Braniborska a později Pruska v téže době a soupeření Pruska a Rakouska v oblasti dožívající Svaté říše římské. Čtvrtá část je věnována osvícenskému absolutismu v habsburské monarchii v době vlády Marie Terezie a Josefa II. Pátá část se soustředí na české země devatenáctého století, na vliv tereziánských a josefínských reforem a na počátky českého národního obrození. Konečně šestá část této části je věnována Rusku v době Kateřiny II. a dělení Polska, které vedlo k zániku polského státu.

Druhý oddíl je věnován Velké francouzské revoluci a období Napoleona I. První část popisuje pád absolutismu ve Francii, jehož symbolem bylo dobytí Bastily. Druhá část je věnována dějinám vzniklé konstituční monarchie až po její pád v roce 1792. Třetí část začíná popravou krále, pokračuje jakobínským převratem, pokusem o odstranění křesťanství a končí pádem jakobínské diktatury. Čtvrtá část je věnována období direktoria a konzulátu, pojednává o vzrůstající úloze armády, státním převratu Napoleona Bonaparteho a líčí historii období konzulátu. Pátá část je věnována prvnímu císařství, popisuje vítězné války Francouzů v této době, zánik Svaté říše římské, kontinentální blokádu, tvrdošíjný odpor Rakouska proti francouzské dominanci, a konečně ruské tažení a Napoleonův pád.

Třetí oddíl je věnován ponapoleonské historii Evropy. Začíná Vídeňským kongresem a jeho důsledky. Po tomto politickém úvodě následuje kapitola věnovaná spíše kulturním jevům a sice klasicismu, empirii, romantismu a biedermeieru. Následuje třetí část nazvaná „Průmyslová revoluce, vznik kapitalistické revoluce a vznik průmyslové společnosti“, v níž se popisuje vědeckotechnický a ekonomický rozvoj v první polovině 19. století a jeho sociální důsledky. Následuje opět více politická část věnovaná Červencové revoluci a jejímu ohlasu v Evropě. Další pátou část se učebnice obrací k východní Evropě, popisuje utužení absolutismu za Mikuláše I. v Rusku, potlačení povstání v Polsku, potlačení povstání děkabristů a řecké povstání proti Turkům, které nakonec vedlo ke vzniku novověkého řeckého království. Šestá část je věnována habsburské monarchii v době metternichovského absolutismu a probuzení národních vědomí jednotlivých národů monarchie. Konečně sedmá část se zaměřuje na české země v době národního obrození, počátky průmyslové revoluce a sociální poměry v předbřeznových Čechách. Část končí statí o klasicismu v českých zemích.

Čtvrtý oddíl je věnován revoluci roku 1848-49, pádu francouzského režimu Ludvíka Filipa, vítězství Ludvíka Napoleona v prezidentských volbách a vzniku Druhého císařství. Pokračuje vylíčením průběhu revoluce v Německu, Itálii a v habsburské monarchii a konečně vylíčením porážky revoluce a jejích důsledků. Oddíl končí částí věnovanou nejznámějším politickým proudům devatenáctého století, především nacionalismu, liberalismu, konzervativismu a socialismu.

Pátý oddíl začíná výkladem situace ve viktoriánské Anglii pod charakteristickými názvy dílna světa, vládkyně světových moří, parlamentní monarchie. Pokračuje vylíčením dějin Francie za vlády Napoleona III. Popisem sjednocení Itálie a sjednocení

Německa vnitřními dějinami habsburské monarchie 19. stol a dějinami českých zemí v témže období.

Šestý oddíl je věnován období, které autoři nazvali „Imperiální doba“. Začíná obecnou charakteristikou období, především historií takzvaného dovršení kolonialismu a dále je věnován vzestupu Spojených států amerických, dějinám Ruska za posledních Romanovců a vzniku nové asijské velmoci, v níž se proměnilo Japonsko.

Sedmý oddíl nazvaný „Kapitalistická společnost, věda a kultura před první světovou válkou“ je věnován vědeckotechnickému pokroku tohoto období, ekonomickým a sociálním proměnám, vývoji kultury a přestavbě měst. Závěrečné dvě části tohoto oddílu se zaměřují na českou společnost před první světovou válkou, politickou situaci na přelomu století, a českou kulturu v téže době.

Konečně osmý oddíl je věnován první světové válce. Začíná popisem situace před jejím vznikem následně jejím podrobným průběhem, ruskou revolucí a vítězstvím Dohody. V poslední části líčí situaci v Čechách v době první světové války a končí vyhlášením samostatného Československa.

Analýza třetího dílu

Při analýze jsem opět řešila problém, v jaké šíři mám zahrnout text do textu přiřazeného ke křesťanství. Například na straně 113 je v rámci výkladu situace v habsburské monarchii v druhé polovině 19. století citován oficiální dokument diplom císaře Františka Josefa I., který se nedotýká církvi ani křesťanství. Při titulování císaře je použita fráze „z Boží milosti císař“. Do analýzy jsem jako ke křesťanství vztahovaný text zahrнула pouze slova „z Boží milosti“, zbytek dokumentu není zahrnut.

Na straně 133 této v části rozebírající Rusko za posledních Romanovců je rozsáhlý odstavec nadepsaný „Masakr o krvavé neděli“, popisující sociální nepokoje v carském Rusku roku 1905. Celý tento odstavec jsem označila jako text vztahující se ke křesťanství a to z toho důvodu, že jak učebnice líčí, lidé nesli kostelní korouhve, zpívali chorály a průvod byl veden popem.

Text s negativním vyzněním vůči křesťanství jsem našla ve výkladu, věnujícímu se osvícenství a absolutismu, na straně 14 v pasáži popisující situaci okolo pohřbu francouzského filosofa Voltaira: „Když v roce 1778 zemřel, odmítla církve jeho ostatky pohřbít.“

Tento text považuji za implicitně negativní vůči křesťanství a speciálně vůči katolické církvi, protože tento fakt nevysvětluje v jeho celkovém kontextu. U čtenáře vzniká dojem, že vinou církve nebyl Voltaire vůbec pohřben, což není pravda.²⁴

Text s negativním vyzněním vůči křesťanství se nachází i na str. 15 v kapitole „Doznívání baroka, rokoko a klasicismus“:

“Většina obyvatel střední, jižní a východní Evropy však učené debaty anglických a francouzských učenců neznala a žila nadále každodenními starostmi, které byly soustředěny na obstarávání základních životních potřeb. Jejich duchovní svět byl vyplňován i nadále především barokní katolickou či střízlivější protestantskou zbožností. Církve ještě výrazně zasahovala do výuky.”

²⁴Wikipedia. *Heslo Voltaire*. (25. 6. 2012) <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Voltaire>>

Tato pasáž vyznívá implicitně negativně vůči církvi. Jsou zde kladeny do protikladu učené debaty anglických a francouzských učenců a duševní obzor většiny obyvatel střední, jižní a východní Evropy, který se omezoval na tradiční křesťanskou zbožnost. Z textu je cítit, že autor považuje osvícenskou vědu za hodnotnější ve srovnání s duchovním světem tradičního křesťanství. Kromě toho formulace vztahu církve a výuky je negativně zabarvena slovem zasahovala, neutrálnější by asi byla formulace, že církve i nadále převážně výuku organizovala.

Na str. 27 je uvedeno nesprávné tvrzení ztotožňující pravoslavnou a řeckokatolickou církev: „Josef II ... tolerančním patentem ... dovolil poddaným veřejně vyznávat ... víru protestantskou ... a řeckokatolickou, tedy pravosláví.“

Text s negativním vyzněním vůči křesťanství je i na str. 131 v kapitole o společnosti v carském Rusku:

„Staleté návyky z nevolnictví, které byly po roce 1861 zaměněny za podřízenost státnímu, tedy carskému úředníkovi se v Rusku promítaly do všech mezilidských vztahů a vedly i k nedůvěře ke státu a k možnosti změnit reformními (opravnými) prostředky těžký úděl milionů lidí. K tomuto ruskému fatalismu, tedy přesvědčení o všemoci osudu a smíření se s ním, přispívala i pravoslavná církev, která jako služebník cara netečně přihlížela k nejpalčivějším problémům země a lidskému utrpení a nabádala jen k trpělivosti a oddanosti Bohu a panovníkovi.“

Čtenář, který byl vzděláván tradičním popisem dějin druhé poloviny 20. století si možná ani nevšimne jisté jednostrannosti, kterým se tento úryvek vyznačuje. Ruská oficiální, to jest pravoslavná církev se nepochybně vyznačovala značnou loajalitou vůči carskému režimu, nicméně další vývoj ukázal, že radikálně revoluční organizace nepřinesla úspěšnější a pro společnost prospěšnější variantu možné reality, nežli pomalá cesta reforem preferovaná vládoucími dynastiemi. Úspěchy revolučního hnutí ve dvacátém století vedly k mnohým, pro obyvatelstvo bývalého ruského impéria katastrofálním událostem, k obrovským ztrátám na lidských životech a v některých obdobích i k značnému hospodářskému zbláznění. I když se Sovětský svaz po druhé světové válce stal jednou ze dvou vojensky nejsilnějších a mezinárodně politicky nejvlivnějších velmocí, tomuto úspěchu neodpovídala ani hospodářská situace jeho obyvatelstva, ani jeho životní úroveň. Nakonec i tento mocenský úspěch skončil rozpadem impéria a pádem revolučního režimu v samotném Rusku. Autoři učebnice v tomto případě možná nevědomky a pouze implicitně vychází z marxistického pohledu na dějiny, podle něhož revoluční hnutí jsou zpravidla pokroková a pro společnost užitečná, zatímco církve musí být automaticky zpátečnická a pro společnost škodlivá.

Tabulka číslo 3: Kvantitativní analýza 3. dílu řady učebnic

kvantitativní znak	celkem ks	křesťanských ks	křesťanských %	negativní ks	negativní %	pozitivní ks	pozitivní %
obrázek	233	3	1,3	0	0	0	0
mapa	12	1	8,3	0	0	0	0
tabulka	0	0	0	0	0	0	0
pojmem	97	0	0	0	0	0	0
datum	157	5	3,2	0	0	0	0
otázka	244	9	3,7	0	0	0	0
nadpis číslovaný	50	0	0	0	0	0	0
nadpis nečíslovaný	210	6	3	0	0	0	0
řádky textu	9906	379	3,83	19	0,19	0	0

Pojmy obsažené v tabulce jsou objasněny v kapitole 3.2.

Vyhodnocení třetího dílu

Ve třetím díle je tedy křesťanství věnováno podstatně méně místa, než v díle druhém. Pasáže textu věnované křesťanství tvoří celkem 3,83% celkového textu, a tomu odpovídají i obdobné hodnoty procentuálního podílu dalších sledovaných kvantitativních znaků. Celkově je možno říci, že křesťanství jsou věnovány, kromě okrajových a náhodných zmínek, pouhé tři tématické okruhy. Prvním okruhem, který prolíná celým třetím dílem, je ústup církve ze středověkých mocenských pozic. V období pojednávaném v tomto díle totiž politická moc křesťanských církví výrazným způsobem klesá, a to již od období osvícenského absolutismu. U nás je toto období spojováno především se jménem císaře Josefa II. a jeho reforem, které v dalekosáhlé míře podřídily katolickou církev státu a navíc ukončily období jejího náboženského monopolu. Tento proces pokračoval i v následující době, která byla v Evropě především ve znamení Velké francouzské revoluce a Napoleonovy vlády. Pokles politické moci církve je v učebnici líčen převážně optimisticky. Negativní důsledky některých opatření, například rušení klášterů Josefem II., které mělo mimo jiné i značně destruktivní dopad kulturní a sociální, nejsou analyzovány s mírou kritiky, kterou by si zasloužily. Z tohoto hlediska je možno říci, že osvícenské a revoluční období je líčeno způsobem, který je poznamenán některými pozůstatky marxistického pohledu na historii. Z kvantitativního hlediska je možno říci, že toto téma je pojednáno v dostatečné šíři s příklady z mnoha evropských zemí a jeho rozsah je v podstatě v souladu z rozsahem tohoto jevu v popisovaném historickém období. Druhým tématickým okruhem je vznik a dopad Svaté aliance, ve které křesťanské myšlenky, artikulované v tomto případě již různými křesťanskými církvemi, hrály rozhodující úlohu. Vznik

a charakter Sváté aliance je popsán se značnou mírou objektivitý a to včetně autentickým podrobností, například citace celého zakládajícího textu z podzimu 1815. Třetím z těchto témat rozebraných v učebnici je encyklika papeže Lva XIII. „Rerum Novarum“. I v tomto případě lze říci, že výklad v učebnici působí nezaujatě, autoři se nesnaží zpochybňovat teze v encyklice formulované z pozic případných vlastních odlišných názorů a seznamují žáky ve víceméně dostatečné míře s jednotlivými částmi tohoto dokumentu, který měl obrovský dopad na rozvoj křesťansky orientovaných společenských hnutí včetně křesťanských stran v mnoha zemích světa. Tato tři témata představují prakticky celý obsah uvedených 3,83% celkového textu, který je vyhrazen pasáží týkajícími se křesťanství. Učebnice se také nezmiňuje o některých dalších vnitrocírkevních proměnách a o pozitivních příspěvcích církve i pro mimokřesťanský svět. Na základě těchto skutečností se domnívám, že přinejmenším z kvantitativního hlediska jsou ve třetím díle učebnice křesťanská témata zpracována způsobem, který dostatečně neodráží význam křesťanského náboženství v období, které je v učebnici zpracováváno. Nízké hodnoty křesťanských témat v naší tabulce v tomto případě nelze odůvodnit málo významnou úlohou, kterou křesťanství v daném období hrálo. Křesťanství, stejně jako dnes, i tehdy bylo nejrozšířenějším náboženstvím, jehož význam pro lidské populace byl značný prakticky ve všech oblastech tehdejšího světa.

4.4. Čtvrtý díl: „Nejnovější dějiny“

Obsah čtvrtého dílu

Čtvrtý díl ucelené řady učebnic pro gymnázia je věnován nejnovějším dějinám.

První oddíl se zabývá obdobím mezi dvěmi světovými válkami a soustředí se na Československou republiku, jakožto pokus o demokracii ve střední Evropě. Začíná vylíčením poválečného uspořádání světa a vzniku Československé republiky, pokračuje popisem charakteristických rysů československé demokracie, první poválečné krize a vzniku komunismu, nacismu a fašismu. Následuje popis takzvaných zlatých dvacátých let, velké světové krize a konečně rozpadu versailleského systému. Oddíl končí statí věnovanou vědě a kultuře meziválečného období.

Druhý oddíl je popisem druhé světové války. Začíná vylíčením prvních tří válečných let, pak se soustředí na situaci v protektorátě a konečně se vrací k popisu druhé světové války v jejím závěrečném období.

Třetí oddíl učebnice je věnován světu a Evropě po roce 1945 a porážce demokracie v Československu. Začíná vylíčením důsledků druhé světové války a počátků tzv. Studené války. Pak se opět vrací k československým dějinám, k situaci v letech 1945-48 a k vylíčení Únorového převratu. Poté učebnice opět přechází k popisu světové historie, soustředí se na vznik atlantického spolenectví a upevnění komunistického režimu v Československu.

Čtvrtý oddíl učebnice začíná procesem dekolonizace a první krize sovětského bloku, pokračuje srovnáváním vývoje v socialistickém Československu a v hospodářsky vyspělých tržních ekonomikách, vylíčením normalizační éry, rozpadu sovětského bloku, obnovení demokracie a vzniku České republiky. Závěr této části je věnován úvahám o kultuře a vědě ve druhé polovině dvacátého století.

Analýza čtvrtého dílu

Při vyhodnocování čtvrtého dílu jsem se musela rozhodnout, zda-li do obsahu týkajícího se křesťanství zahrnu i ty pasáže učebnice, které popisují křesťansko-demokratické a křesťansko-sociální strany v Evropě. Ty texty, kde se explicitně tyto a podobné termíny vyskytují, jsem mezi texty vztahující se ke křesťanství zahrнула. Ale texty, kde hovoří o politice a činech těchto politických seskupení a již v nich není termín křesťanství explicitně použit, jsem již nezahrнула. Tak například z ukázky popisující volební výsledky v roce 1992, kterou zde cituji ze strany 203, jsem zahrнула pouze část psanou kurzívou:

„V českých zemích zvítězila ODS v koalici s nevelkou Křesťansko-demokratickou stranou (34% do sněmovny lidu), daleko za touto stranou zůstala koalice Levého bloku (14%) ...“

Rozhodnutí a události, které vláda vzniklá po těchto volbách realizovala, byť v koalici byly dvě křesťanské strany, již zahrnuty nejsou.

Při analýze vyvstává otázka, jestli započítat za ke křesťanství vztahující se text spíše rozsáhlejší pasáž anebo spíše užší pasáž. Na straně 94 je v části věnované líčení druhé světové války uvedena deklarace Spojených národů z roku 1942. Uvádím krátkou citaci: „...úplné vítězství nad nepřáteli je nezbytně nutné k zachování svobody, nezávislosti, a náboženské svobody, jakož i k zachování lidských práv...“

Jako ke křesťanství vztahující se text jsem započítala pouze citovaný termín „náboženské svobody“.

Další téma, které čtvrtý díl často probírá, je církev jako oběť perzekuce. Tyto texty započítávám jako texty vztažené ke křesťanství, neboť autoři učebnice by oběti mohli představit jako občany státu, nebo jako muže, ale zvolili zdůraznění jejich pozice v církvi. Například na stranách 146-147 se nachází pod nadpisem „Zásahy proti katolické církvi“ rozsáhlé líčení komunistického teroru proti církvi, které celé započítávám jako text vztažený ke křesťanství.

Text s negativním vyzněním jsem našla na straně 18 v pasáži popisující politický život v ČSR v celém období první republiky: „Na Slovensku získala největší vliv klerikálně-nacionalisticky zaměřená Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS), která důsledně hájila stanovisko slovenské autonomie.“

V uvedeném úryvku, věnovaném HSĽS, prosvítá, ve vztahu ke 20. létům poněkud anachronicky, hodnocení ovlivněné pozdějším postojem této strany v letech před a za druhé světové války. V této souvislosti je tato strana zřejmě autory vnímána jako činitel spíše záporný, a tento přístup se pochopitelně, leč ne zcela logicky, přetváří do použití termínu klerikální, na místo termínu křesťanská či nábožensky orientovaná. Můžeme tedy říci, že učebnice rozšířila svůj negativní postoj ke slovenskému nacionalismu i na náboženský rozměr této strany. Termín klerikální má v kontextu českého jazyka do určité míry negativní zabarvení a navíc v daném případě neodpovídá skutečnosti, neboť ve straně nebyli jenom kněží, dokonce ani převážně kněží a její program nebyl v převážné míře zaměřen na obhajobu specifických zájmů duchovenstva. Nejednalo se tedy o stranu klerikální neboli kněžskou, nýbrž o stranu křesťanskou. Z těchto důvodů hodnotím použití výše uvedeného termínu jako negativní vyjádření vůči křesťanství.

Tabulka číslo 4: Kvantitativní analýza 4. dílu řady učebnic

kvantitativní znak	celkem	křesťanských ks	křesťanských %	negativních ks	negativních %	pozitivních ks	pozitivních %
obrázek	275	8	2,90	0	0	0	0
mapa	8	0	0	0	0	0	0
tabulka	9	1	11,11	0	0	0	0
pojem	87	4	4,60	0	0	0	0
datum	242	2	0,83	0	0	0	0
otázka	307	2	0,65	0	0	0	0
nadpis číslovaný	43	0	0	0	0	0	0
nadpis nečíslovaný	284	1	0,35	0	0	0	0
řádky textu	14602	322	2,21	3	0,02	0	0

Pojmy obsažené v tabulce jsou objasněny v kapitole 3.2

Vyhodnocení čtvrtého dílu

4. díl hodnocené řady učebnic věnuje problematice křesťanství, podobně jako 3. díl, místo spíše skromné. Křesťanské náboženství je pojednáváno především v souvislosti s křesťansko-sociálními či křesťansko-demokratickými politickými stranami, eventuálně jako oběť perzekuce ze strany různých totalitních režimů tohoto období. Přitom křesťanské náboženství hrálo i po první světové válce významnou úlohu v historii naší planety jak v oblasti politické, tak i v kulturním, morálním a náboženském rozměru lidských dějin. Šíření křesťanství ve východních oblastech Evropy a Asie, mezi domorodci v obou Amerikách, v Africe i v Austrálii dále pokračovalo a ovlivňovalo i životy příslušníků jiných náboženství a kulturních orientací, takže některé křesťanské zásady se staly důležitou součástí života lidí i v populacích, u nichž křesťanství není převládajícím náboženstvím.

Tento přístup učebnice se projevil také ve zkoumaných kvantitativních charakteristikách, tedy 2.21% celkového textu 4. dílu a tomu odpovídají i obdobné hodnoty procentuálního podílu dalších sledovaných kvantitativních znaků.

Přesto jsou v učebnici objektivně reflektovány některé pozitivní aspekty činnosti křesťanských církví. Výrazně je například komentován dopad zvolení a činnosti papeže Jana Pavla II. (Karola Wojtyly). Ve 4. díle jsem zaznamenala pouze jeden hodnotově zabarvený výrok, a to vůči křesťanství negativní termín. Je nutno na druhou stranu říci, že v díle je několik pasáží, týkajících se úlohy křesťanských církví v zemích ovládaných komunistickými režimy, které sice nehodnotím pozitivně, neboť je pokládám za objektivní, ale které přece jen popisují události s respektem. Proto se domnívám, že relativně malé procento textu věnovaného křesťanskému náboženství, není ani tak důsledkem negativně zaujatého záměru autorů 4. dílu, ale spíše následkem volby celkové koncepce řady učebnic, kdy učebnice vykládají historii především jako

politickou historii, a jen okrajově, ve speciálně tomu věnovaných částech, se věnují nepolitickým tématům, tedy umění, vědě, ekonomice a podobně.

Nicméně celkově je nutno říci, že 2.21% celkového textu, které jsou ve 4. díle věnovány křesťanské tématice neodpovídá zdaleka úloze, jakou křesťanské náboženství v příslušné fázi lidské historie hrálo, jak v politických, tak tím spíš ještě v ideových, morálních a kulturních dějinách lidstva.

Závěr

Teorie a výzkum školních učebnic jsou součástí oboru pedagogiky. Za účelem bádání v této oblasti byly zřízeny mnohé výzkumné ústavy se specializovanými týmy s množstvím vědeckých pracovníků. Já jsem se pokusila kvantitativně analyzovat jednu ucelenou řadu učebnic a to jednou z mnoha možných metod výzkumu učebnic. K jakému závěru jsem dospěla?

V předkládané práci jsem provedla kvantitativní analýzu čtyřdílné učebnice „Dějepis pro gymnázia a střední školy“, autorem jejíž koncepce je Petr Čornej. Sledovala jsem osm kvantitativních znaků, které právě jednou pokrývají celý obsah řady učebnic. Tedy žádná část obsahu učebnic není vynechána a nic není hodnoceno dvakrát. Zjistila jsem, že ikonografický, to znamená mimotextový obsah, věnovaný křesťanství, je ve svém rozsahu přibližně adekvátní s obsahem textovým. Nenalezla jsem tedy diskrepanci mezi objemem textového a mimotextového obsahu věnovaného křesťanství. Přesné výsledky kvantitativní analýzy jsou uvedeny v předchozí části této práce. Souhrnně uzavírám, že v prvním a druhém díle se učebnice věnují tematice křesťanství v míře, která je zcela adekvátní rozsahu a významu křesťanství v popisovaných historických epochách. V díle třetím a čtvrtém tomu již tak není a pozornost věnovaná křesťanství není zcela dostatečná. Ve všech čtyřech dílech se nacházejí kvantitativní znaky, které jsem vyhodnotila jako negativní vůči křesťanství, a v prvním a druhém díle také kvantitativní znaky pozitivní vůči křesťanství. Z kvantitativní analýzy těchto hodnotově zabarvených výroků vyplývá, že jejich rozsah je jen malý.

Celá analyzovaná řada učebnic se vyznačuje nepopiratelnou snahou o vědecky správný a nezaujatý popis a výklad dějin, přesto, jak jsem na citovaných a komentovaných ukázkách textu ve své práci prokázala, zde můžeme vyzorovat dvě tendence výkladu dějin, které se prolínají celou učebnicí a které nejsou vůči křesťanství příznivé.

Prvním touto tendencí, která je studentům podsouvána, je pojmání ztotožňují kladně hodnoceného pokroku a pohybu vpřed po časové ose. Tedy pohanství je dobou svého vzniku historicky staré a proto špatné. Pak dochází ke kladně hodnocenému pokroku a zároveň posunu na časové ose vpřed a to od pohanství ke křesťanství. Po uplynutí mnoha staletí je křesťanství nahrazeno podle učebnice ještě pokrokovějšími myšlenkovými směry jako například humanismem a v té době také nastupuje shodou jiných okolností akcelerace vědeckotechnického rozvoje. To je opět hodnoceno jako kladný posun, jako kdyby křesťanství bylo proti rozvoji lidské individuality či vědy a techniky. Nelze se ubránit dojmu, že autoři, ač se zjevně snaží o opak, zůstávají částečně ve vleku tendence výkladu typického i pro marxisticko-leninistický výklad dějin, kterým byli ve svém osobním, intelektuálním a akademickém vývoji nutně ovlivněni. Přesto souhrnně můžeme říci, že se učebnice do značné míry osvobodila od jednostranně angažovaného pojetí, jaké bylo v naší dějepisné učebnicové literatuře obvyklé v období socialismu. Pokud jde o postoj ke křesťanskému náboženství a jeho různým aspektům ve všech odvětvích společenského i individuálního života, učebnici nelze podle mého názoru obvinít z vědomě nepřátelského postoje, a to ani z hlediska kvantitativních ukazatelů, ani z hlediska hodnotové orientace výroků v knize formulovaných.

Pak je zde druhá výkladová tendence historického výkladu, která asi způsobila, proč je v prvních dvou dílech pozornost autorů věnovaná křesťanskému náboženství v souladu s jeho rolí v různých aspektech světského pojetí historie. Menší výhrady je

možno vyslovit pouze ke třetímu a čtvrtému dílu, kde kvantitativní podíl textu věnovaného křesťanské tématice dramaticky poklesl navzdory tomu, že úloha tohoto náboženství ve světě je i v tomto období nadále obrovská. Je to do značné míry patrně způsobeno tím, že autoři se, jak je v obecných dějinách obvyklé, soustředují převážně na mocensko-politické dějiny a o otázkách náboženského, mravního a myšlenkového vývoje pojednávají velmi okrajově. Vnucuje se mi v této souvislosti údajný výrok Josifa Visarionoviče Stalina, který se svých partnerů na jedné mezinárodní konferenci dotázal: „Kolik divizí má papež?“ Myslím, že autoři třetího a čtvrtého dílu hodnotili úlohu křesťanství posledních dvou staletí do určité míry úhlem tohoto pohled.

V této souvislosti je ovšem nutno poznamenat, že Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, jímž se autoři učebnice zřejmě řídili, má explicitní požadavky na výsledky výuky v souvislosti s křesťanstvím pouze na starověk, středověk a raný novověk a končí s počátky osvícenství. Pokud se týče dalších historických období, které jsou obsahem 3. a 4. dílu, program rozsah výuky zaměřené na křesťanské náboženství nespécifikuje. Lze tedy říci, že z tohoto hlediska je učebnice v souladu s tímto programem. A mé výhrady vůči rozsahu výuky zaměřené na úlohu křesťanského náboženství bychom měli adresovat spíše programu než autorům naší čtyřdílné učebnice, respektive autorům 3. a 4. dílu. Dále je nutno zdůraznit, že program doporučuje autorům učebnice další tématické okruhy, takže pokud učebnice tato doporučení respektuje, nutně to omezuje její možnosti věnovat další prostor ještě i tématice křesťanství, která v tomto případě doporučována není.

Čtyřdílná učebnice se vyznačuje jednotnou metodickou koncepcí, přibližně stejným rozsahem a hloubkou výkladu v jednotlivých dílech. Jednotné jsou výukové postupy, tedy použití metodiky kontrolních otázek, zdůrazněných dat a definovaných pojmů. Obdobné je v celé učebnicové řadě zastoupení výklad doplňujících ilustrací. Celkově řada učebnic působí kompaktním dojmem. Kvantitativní zastoupení křesťanské tematiky, jak jsem v této práci ukázala, již tak jednotné není.

Z hlediska přístupu ke křesťanství se jedná o přijatelnou výukovou pomůcku, která v žádném případě není vůči křesťanství nepřátelsky orientovaná a ve které se nevyskytují žádné vědomé útoky vůči křesťanství ani vědomé snižování jeho významu, ale která je přeci jen v některých aspektech poplatná myšlenkovým proudům přetrvávajícím v době jejího vzniku.

Seznam použitých zkratek

atd.	a tak dále
č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSR	Československá republika
ČTK	Česká tisková kancelář
EU	Evropská unie
FTVS	Fakulta tělesné výchovy a sportu
jr.	junior
ks	kus
ODS	Občanská demokratická strana
např.	například
nar.	narozen
n.l.	našeho letopočtu
RVP	rámcový vzdělávací program
RVP G	rámcový vzdělávací program pro gymnázia
př.n.l.	před naším letopočtem
sb.	sbírky
srov.	srovnej
str.	strana
sv.	svatý
tj.	to jest
UK	Univerzita Karlova

Seznam literatury

Prameny

POPELKA, Miroslav a VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 1: pravěk a starověk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2001. ISBN 80-7235-145-1

ČORNEJ, Petr, ČORNEJOVÁ, Ivana a PARKAN, František. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 2: středověk a raný novověk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2001. ISBN 80-7235-152-4

HLAVAČKA, Milan. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3*: Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2001. ISBN 80-7235-172-9

KUKLÍK, Jan a KUKLÍK, Jan. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4: nejnovější dějiny*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2002. ISBN 80-7235-175-3

Literatura

BENEŠ, Zdeněk, GRACOVÁ Blažena, PRŮCHA Jan a kol.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu-teorie a multikulturní aspekty edukačního média*, Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – divize nakladatelství Tauris, 2008.

HAVLÍČEK, Borovský, Karel. *Křest svatého Vladimíra*. Praha: Odeon, 1985.

JEŘÁBEK, Jaroslav, TUPÝ Jan: *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*, Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007.

PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 1998

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno, Paido, edice pedagogické literatury, 1998

WOODS, Thomase E. Jr. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Rec Claritatis, 2008. ISBN 978-80-904143-0-3

Elektronické zdroje

Benedikt XVI.. *Ztráta historické paměti způsobuje ztrátu identity*. Radio Vaticana. (7. 3. 2008) <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=9184>>

(i) Rada Evropy, výbor ministrů. *Doporučení Rec (2001) 15 o výuce dějepisu v Evropě 21. století*. (31. 10. 2001.) <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporuceni-rady-evropy-o-vyuce-dejepisu-v-evrope-21-stoleti?highlightWords=doporu%C4%8Den%C3%AD+rady+evropy+v%C3%BDuce+d%C4%9Bjepisu>>

Benedikt XVI.. *Soudržnost Evropy posiluje díky křesťanství*. ČTK. (24. 05. 2011) <<file:///tmp/Euroskop.cz%20-%20Evropa%20a%20sv%C3%ACt%20-%20Benedikt%20XVI.:%20Soudr%C2%9Enost%20Evropy%20posiluje%20d%C3%ADky%20k%C3%B8es%C2%9Danstv%C3%AD%20.html>>

Wikipedia. *Heslo Voltaire*. (25. 6. 2012) <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Voltaire>>